

Το περιβάλλον μιας σύγχρονης ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης

ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΜΙΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Άννα Φράγκου, Προϊσταμένη Διεύθυνσης, Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Περίληψη

Οι τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα των επικοινωνιών και της πρωτογενούς παραγωγής ή ετερογενούς μετατροπής της μέχρι σήμερα γραπτής πληροφορίας σε ψηφιακή μορφή, σηματοδοτούν την έναρξη μιας εποχής δραστικών αλλαγών στις βιβλιοθήκες σε οργανωσιακό και λειτουργικό επίπεδο. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες τόσο στο διεθνή όσο και στον ελληνικό χώρο πρωτοστάτησαν και συνεχίζουν να πρωτοστατούν στην προσέγγιση, υιοθέτηση, εφαρμογή ή και δημιουργία καινοτομιών για την επίτευξη του βασικού ρόλου τους που είναι η συγκέντρωση, διατήρηση και διάδοση της πληροφόρησης, προσφέροντας έργο ύψιστης σημασίας στην υποστήριξη και ανάπτυξη της εκπαίδευσης και της έρευνας. Έτσι είναι εκ των πραγμάτων από τις πρώτες που καλούνται να συμμετάσχουν στη διαμόρφωση της αναδυόμενης νέας μορφής βιβλιοθηκών, τις ψηφιακές βιβλιοθήκες. Τα τελευταία χρόνια οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στην πλειοψηφία τους καταβάλλουν μια υπέρτατη προσπάθεια κάλυψης των όποιων κενών θα τις απέτρεπαν από την παρακολούθηση των εξελίξεων και φαίνονται να μην αφήνουν ανεκμετάλλευτες τις ευκαιρίες που τους προσφέρονται για βελτίωση των λειτουργιών και επέκταση των υπηρεσιών τους. Η σταδιακή μετάβασή τους όμως σε σύγχρονες ψηφιακές βιβλιοθήκες απαιτεί ιδιαίτερη εργασία και αφοσίωση στο στόχο αυτό και προϋποθέτει την αμέριστη υποστήριξη όλων των εμπλεκόμενων φορέων τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.

Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες - Διαχρονική πορεία - Σύγχρονοι στόχοι και προοπτικές

Από τα τέλη του 19ου αιώνα που χρονολογείται η εμφάνιση-δημιουργία των πρώτων βιβλιοθηκών σε ακαδημαϊκά ιδρύματα της Ευρώπης, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες έπαιξαν πρωταρχικό ρόλο στην υποστήριξη της διδασκαλίας και της εκπαίδευσης γενικότερα, αλλά και της έρευνας και της επιστημονικής εξέλιξης. Όσο και αν φαίνεται παράξενο, ο βασικός αυτός ρόλος των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, δηλ. η υποστήριξη του εκπαιδευτικού και ερευνητικού έργου που διεξάγεται στους κόλπους ενός ακαδημαϊκού ιδρύματος, αποτελεί και σήμερα τον κύριο λόγο ύπαρξης των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Εκείνο που άλλαξε με το πέρασμα των χρόνων ήταν ο τρόπος οργάνωσης του υλικού των βιβλιοθηκών αυτών, ο τρόπος παροχής των υπηρεσιών και αντιμετώπισης των αναγκών των χρηστών τους και πρόσφατα, η μορφή του ίδιου του υλικού και τα εργαλεία παροχής υπηρεσιών πληροφόρησης.

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες από τη φύση τους, ως μέλη μιας κοινότητας που στόχευε πάντα στην επιστημονική ανέλιξη και προώθηση της έρευνας και κατά συνέπεια της καινοτομίας, βρίσκονταν στο κέντρο των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων, τόσο ως αποδέκτες της εξέλιξης της γνώσης με την συγκέντρωση επιστημονικού υλικού, όσο και ως χώροι εφαρμογής των όποιων νεωτερισμών συνέβαλλαν στη βελτίωση της οργάνωσης και της λειτουργίας τους και στην καλύτερη και πληρέστερη εξυπηρέτηση των χρηστών τους. Η συμπεριφορά τους αυτή όσο και αν θεωρηθεί επιβαλλόμενη από τις κατά καιρούς επικρατούσες συνθήκες είχε σαν αποτέλεσμα την αναπόφευκτη ανάμειξη των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών σε κάθε νέα εξέλιξη στην οργάνωση και διάδοση της πληροφόρησης και σαν όφελος, τη σταθερή εμφάνισή τους ανάμεσα στους πρωτοστάτες των σχετικών εξελίξεων επιδεικνύοντας αξιοσημείωτη ευελιξία και προσαρμοστικότητα στις διάφορες αλλαγές.

Η ευελιξία αυτή υπήρξε ιδιαίτερα εμφανής κατά τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας όπου η εμφάνιση των υπολογιστών και οι ραγδαίες εξελίξεις στις επικοινωνίες επέφεραν τέτοιες αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των βιβλιοθηκών, που η δυνατότητα άμεσης προσαρμογής στα νέα περιβάλλοντα που δημιουργούνταν κάθε τόσο δεν ήταν πλέον θέμα εκούσιας πρωτοβουλίας, αλλά άμεση προτεραιότητα για την αντιμετώπιση νέων και συνεχώς

αυξανόμενων αναγκών. Μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας, η εμφάνιση του ηλεκτρονικού υπολογιστή αρχικά και η δυνατότητα δικτύωσης και ανταλλαγής πληροφορήσης με ηλεκτρονικά μέσα με κύριο εκπρόσωπο το Internet ήταν οι επόμενοι μεγάλοι σταθμοί στην ιστορία των βιβλιοθηκών γενικά και οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες πρωτοστάτησαν τόσο στην χρήση των υπολογιστών για την αυτοματοποίηση των λειτουργιών τους και τη δημιουργία μεγάλων βιβλιογραφικών βάσεων δεδομένων, όσο και στη δημιουργία και χρήση των δικτύων για την πρόσβαση σε απομακρυσμένες ηλεκτρονικές πηγές πληροφορήσης και την προσοφρά υπηρεσιών από απόσταση.

Η πιο πρόσφατη μεγάλη αλλαγή ήρθε σχεδόν σαν φυσική απόρροια των προηγούμενων εξελίξεων του αιώνα μας. Σε πολύ σύντομο διάστημα μετά την εμφάνιση του Internet και πριν καλά-καλά οι βιβλιοθήκες μπορέσουν να το υιοθετήσουν στην καθημερινή λειτουργία τους, να αναλύσουν τη δυναμική του και να ενσωματώσουν τα ωφέλιμα μέρη του προς όφελος των χρηστών τους, μετατρέποντάς το από έναν τεράστιο, χαοτικό "κουβά" πληροφοριών σε πηγή οργανωμένης, έγκυρης και αξιόπιστης πληροφορήσης, η νέα ιδέα της δημιουργίας βιβλιοθηκών ψηφιακής πληροφορίας που θα μπορούσε να είναι προσβάσιμη από κάθε μέρος του κόσμου εμφανίστηκε ως επιτακτική ανάγκη και ως η μόνη πλέον διέξοδος για την κάλυψη των σύγχρονων εκπαιδευτικών και ερευνητικών αναγκών που απαιτούσαν μεγαλύτερη ταχύτητα και ευελιξία στην αναζήτηση, τον εντοπισμό και την ανάκτηση της πληροφορήσης.

Μετά από μια μακρόχρονη περίοδο που οι πηγές των βιβλιοθηκών ήταν αποκλειστικά σε έντυπη μορφή ("Βιβλιοθήκες Χαρτιού" κατά τον Buckland [1]), από την περίοδο του 1970 και μετά εμφανίζεται η μορφή των "Αυτοματοποιημένων Βιβλιοθηκών"(*) στις οποίες το υλικό παραμένει κατά κύριο λόγο σε έντυπη μορφή, αλλά η αναζήτηση, η διαχείριση και η επεξεργασία του γίνεται με τη χρήση υπολογιστών και με την πάροδο 20 μόλις χρόνων (διάστημα τρομερά σύντομο σε σχέση με τα προηγούμενα) κάνουν τη λαμπρή τους εμφάνιση οι "Ψηφιακές Βιβλιοθήκες" στις οποίες τυπικά το έντυπο υλικό δεν έχει πλέον θέση εφόσον αντικαθίσταται από το ψηφιακό.

Ψηφιακές βιβλιοθήκες - Το τέλος ή μια νέα αρχή για τις (ακαδημαϊκές) βιβλιοθήκες;

Ο ορισμός της ψηφιακής βιβλιοθήκης είναι δύσκολος, μια και μέχρι σήμερα επικρατεί σύγχυση ως προς τον όρο. Η επικρατούσα σύγχυση σύμφωνα με τον Gary Cleveland [3] οφείλεται στους ακόλουθους λόγους:

- Πρώτον, οι βιβλιοθηκονομικοί κύκλοι χρησιμοποίησαν κατά καιρούς διάφορους όρους για να περιγράψουν την νέα αυτή μορφή βιβλιοθήκης: "ηλεκτρονική βιβλιοθήκη" (electronic library), "εικονική βιβλιοθήκη" (visual library), "βιβλιοθήκη χωρίς τοίχους" (library without walls), χωρίς ποτέ να διασαφηνίσουν την έννοια των όρων αυτών. Ο όρος "ψηφιακή βιβλιοθήκη" φαίνεται να είναι απλώς ο πιο πρόσφατος και ευρέως διαδεδομένος.
- Ένας άλλος παράγοντας σύγχυσης είναι το γεγονός ότι οι ψηφιακές βιβλιοθήκες είναι το αντικείμενο ενδιαφέροντος πολλών διαφορετικών περιοχών έρευνας με αποτέλεσμα να αποδίδεται κάθε φορά διαφορετική σημασία στον όρο ανάλογα με το πια περιοχή επιστημονικής έρευνας τον προσεγγίζει και προσπαθεί να τον περιγράψει. Έτσι:
 - Από την πλευρά την ανάκτησης της πληροφορήσης, οι ψηφιακές βιβλιοθήκες αποτελούν μεγάλες βάσεις δεδομένων.
 - Για τους ανθρώπους που δουλεύουν στην τεχνολογία του hypertext, οι ψηφιακές βιβλιοθήκες είναι μια συγκεκριμένη εφαρμογή μεθόδων υπερκειμένου.
 - Για αυτούς που δουλεύουν στη διάδοση της πληροφορήσης μέσω των δικτύων ευρείας εμβέλειας, οι ψηφιακές βιβλιοθήκες αποτελούν μια εφαρμογή του Web.
 - Τέλος για τους βιβλιοθηκονόμους, οι ψηφιακές βιβλιοθήκες αποτελούν ένα ακόμη βήμα στην συνεχόμενη αυτοματοποίηση των βιβλιοθηκών που άρχισε πριν 25 περίπου χρόνια.

- Τρίτον, ένας άλλος παράγοντας σύγχυσης προέρχεται από το γεγονός ότι ο κόσμος αποκαλεί εσφαλμένα "ψηφιακές βιβλιοθήκες" πολλά πράγματα που υπάρχουν στο Internet, τα οποία όμως από τη βιβλιοθηκονομική σκοπιά δεν αποτελούν (τουλάχιστον μεμονωμένα) ψηφιακές βιβλιοθήκες. Έτσι:
 - Για τους πληροφορικούς πολλές φορές, οι συλλογές αλγόριθμων ή προγραμμάτων λογισμικού αποτελούν ψηφιακές βιβλιοθήκες.
 - Για τους διαθέτες βάσεων δεδομένων ή τους εμπορικούς διαθέτες υπηρεσιών παράδοσης εγγράφων (document delivery services), οι ίδιες οι βάσεις δεδομένων και οι υπηρεσίες που οι διαθέτες προσφέρουν αποτελούν ψηφιακές βιβλιοθήκες.
 - Για μεγάλους οργανισμούς και εταιρίες, τα συστήματα διαχείρισης των εγγράφων τους θεωρούνται ψηφιακές βιβλιοθήκες.
 - Για έναν εκδότη, ψηφιακή βιβλιοθήκη μπορεί να θεωρηθεί και η online έκδοση ενός καταλόγου.
 - Και για τις εταιρίες λογισμικού, η ψηφιακή βιβλιοθήκη μπορεί να είναι η αγορά δικαιωμάτων διάθεσης ενός προϊόντος και στη συνέχεια η (επικερδέστατη στις περισσότερες περιπτώσεις) χρέωση της χρήσης του στους τελικούς χρήστες.

Μέσα από όλη αυτή την ασάφεια και ύστερα από ατέρμονες συζητήσεις για την καταλυτικό ρόλο που θα παίξουν οι ψηφιακές βιβλιοθήκες στη συνέχεια της ύπαρξης των βιβλιοθηκών όπως τις ξέρουμε ήδη, η εμπειρία που αποκτήθηκε από τη μέχρι σήμερα περιορισμένη και σε πιλοτικό συνήθως επίπεδο εφαρμογή των ψηφιακών βιβλιοθηκών καταδεικνύει ότι οι ψηφιακές βιβλιοθήκες θα έχουν τους ίδιους στόχους και λειτουργίες με τις υφιστάμενες βιβλιοθήκες, δηλ. τη συγκέντρωση, διαχείριση και διατήρηση υλικού για την κάλυψη των αναγκών των χρηστών τους, τη θεματική ανάλυση, την ευρετηρίαση, την παροχή πρόσβασης και την πληροφοριακή εργασία. Οι αλλαγές που θα επιφέρει η μετάβαση στις ψηφιακές βιβλιοθήκες μπορεί να είναι πολλές και ποικίλες, οι βασικές όμως αρχές της λειτουργίας των βιβλιοθηκών θα εξακολουθήσουν να παραμένουν οι ίδιες. Το πιθανότερο είναι ότι οι βιβλιοθήκες θα διαθέτουν τοπικά όλο και περισσότερο ψηφιακό υλικό, αλλά ένα μεγάλο μέρος των συλλογών τους θα εξακολουθήσει να είναι σε έντυπη μορφή. Οι βιβλιοθήκες θα συνεχίσουν να κάνουν χρήση των νέων τεχνολογιών για να προσφέρουν πρόσβαση σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο αριθμό απομακρυσμένων πηγών (ψηφιακής) πληροφόρησης, αλλά ταυτόχρονα θα συνεχίσουν να επιλέγουν και να οργανώνουν το οποιασδήποτε μορφής υλικό τους με στόχο τη δημιουργία μιας ποιοτικής και αξιόπιστης συλλογής προσαρμοσμένης στις ανάγκες του κοινού τους. Προχωρώντας ακόμη περισσότερο οι βιβλιοθήκες θα υποστηρίξουν τη δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης των χρηστών τους στην πληροφορία (τοπική ή/και απομακρυσμένη) από οποιοδήποτε σημείο εκτός των βιβλιοθηκών, αλλά οι χρήστες θα συνεχίσουν να χρειάζονται τη βοήθεια των βιβλιοθηκονόμων στη χρήση των νέων εργαλείων έρευνας και αναζήτησης και τα ακαδημαϊκά ιδρύματα θα στηρίζονται όλο και περισσότερο σε αυτές για την βιβλιογραφική υποστήριξη και τη διαμόρφωση νέων μεθόδων διδασκαλίας, την προσφορά προγραμμάτων σπουδών από απόσταση και προσφορά προγραμμάτων δια βίου εκπαίδευσης.

Οι αρχικές προσδοκίες για την ταχύτατη δημιουργία ενός ολοκληρωτικού ψηφιακού συστήματος που θα προσφέρει άμεση πρόσβαση σε κάθε πληροφορία, για όλους και από κάθε σημείο του κόσμου, φαίνεται μη ρεαλιστική τουλάχιστον για το κοντινό μέλλον. Οι προσδοκίες αυτές εγκαταλήφθηκαν αμέσως μόλις πάρθηκε μια πρώτη γεύση από τις δυσκολίες αντιμετώπισης των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζονται στη δημιουργία, διαχείριση και διατήρηση των ψηφιακών πηγών, στην επίτευξη ομοιομορφίας στην πρόσβαση, στη θέσπιση πρωτύπων, στη διασφάλιση και διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων και στην αντιμετώπιση του κόστους της ψηφιοποίησης (κυρίως της αναδρομικής μετατροπής του έντυπου υλικού σε ψηφιακή μορφή) και της απαιτούμενης τεχνολογικής υποδομής.

Θα ήταν όμως αναχρονιστικό για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες να πιστεύουν ότι η ζωή των σύγχρονων βιβλιοθηκών θα μείνει ανεπηρέαστη από το ψηφιακό μέλλον και ότι στηριζόμενες στις διαχρονικές αξίες της βιβλιοθηκονομίας και μόνο θα μπορέσουν να αποτρέψουν τη συνεχή αμφισβήτηση της χρησιμότητάς τους. Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες είναι το μέλλον και οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες θα πρέπει το συντομότερο δυνατό να υιοθετήσουν τις νέες τάσεις στον τρόπο λειτουργίας τους και προσφοράς των υπηρεσιών προς τους χρήστες τους, οι οποίοι εκ των πραγμάτων είναι από τους πιο απαιτητικούς στην αναζήτηση και κατανάλωση της πληροφορίας.

Η ελληνική πραγματικότητα - Ευτυχώς, όχι και τόσο μακριά από τη διεθνή

Η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα φαίνεται να προσφέρει μεγάλες προοπτικές στις ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Πέρα από τις μεμονωμένες (και επιτυχείς στις περισσότερες περιπτώσεις) προσπάθειες για ανάπτυξη και εξέλιξη των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, η μαζική ώθηση που δόθηκε για τον εκσυγχρονισμό τους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (ΕΠΕΑΕΚ) στα πλαίσια του 2ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορούμε να πούμε ότι θα αποτελέσει σημείο αναφοράς στην ιστορία των βιβλιοθηκών αυτών. Πέρα από την οικονομική ενίσχυση, την τόσο απαραίτητη για την έναρξη και υλοποίηση του εκσυγχρονισμού των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, τα σημαντικότερα οφέλη της πρόσφατης αυτής προσπάθειας πιστεύουμε ότι θα είναι ή έντονη δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στους κύκλους των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, η δυνατότητα κάλυψης με αλματώδη βήματα των κενών και των καθυστερήσεων στην ανάπτυξη των βιβλιοθηκών και κυρίως, η αλλαγή του τρόπου αντιμετώπισης των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών τόσο από την ίδια την επιστημονική κοινότητα όσο και από τα κέντρα λήψης αποφάσεων για την εκπαίδευση και την προώθηση της ιδέας της Κοινωνίας των Πληροφοριών.

Δεν θα ήταν ανεδαφικό να επικαλεστούμε ότι σήμερα που βρισκόμαστε στα τέλη της υλοποίησης του ΕΠΕΑΕΚ, οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες βρίσκονται ήδη στο δεύτερο στάδιο των βιβλιοθηκών που αναφέρθηκε παραπάνω, αυτό των "Αυτοματοποιημένων Βιβλιοθηκών" και σε αρκετές από αυτές εφαρμόζονται ήδη δοκιμαστικά τα πρώτα προγράμματα "Ψηφιακών Βιβλιοθηκών". Η μετάβαση από το πρώτο στάδιο των "Βιβλιοθηκών του Χαρτιού" σε αυτό των "Αυτοματοποιημένων Βιβλιοθηκών" έγινε με ανέλπιστα ταχείς ρυθμούς και σε χρονικό διάστημα συντομότερο απ' ό,τι στο διεθνή και αναπτυσσόμενο βιβλιοθηκονομικά χώρο. Η μετάβαση στο στάδιο των "Ψηφιακών Βιβλιοθηκών" σύμφωνα με τις ενδείξεις προβλέπεται να γίνει με πολύ μικρή καθυστέρηση, αν όχι ταυτόχρονα με το διεθνή χώρο. Στη βεβαιότητα αυτή συντελεί και η δημοσίευση της πρόσφατης στρατηγικής της Ελληνικής Κυβέρνησης για την "Ελλάδα στην Κοινωνία των Πληροφοριών" [4] μια από τις βασικές αρχές της οποίας είναι *"η δημιουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος που να άπτεται της ψηφιακής εποχής, με την ανάπτυξη της χρήσης των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση και με τη δικτύωση των σχολείων και των Πανεπιστημίων"* όπου οι βιβλιοθήκες καλούνται να παίξουν πρωτεύοντα ρόλο.

Ποιές είναι όμως οι προκλήσεις που θα αντιμετωπίσουν οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στη μετάβασή τους σε ψηφιακές βιβλιοθήκες;

1. Σε λειτουργικό επίπεδο:

- Η οργάνωση και η βιβλιογραφική επεξεργασία του ψηφιακού υλικού παρ' ό,τι διέπεται από τις ίδιες βασικές αρχές της περιγραφής, θεματικής ανάλυσης και ευρετηρίασης που διέπουν και την έντυπη μορφή υλικού, απαιτεί τη διαμόρφωση και ανάπτυξη νέων προτύπων που θα άπτονται πλήρως των ιδιαιτεροτήτων της νέας μορφής υλικού. Τα metadata είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για την ανάπτυξη της ψηφιακής βιβλιοθήκης, γιατί αποσκοπούν στο να περιγράψουν το περιεχόμενο και τις ιδιότητες κάθε ψηφιακού τεκμηρίου. Η ανάπτυξη κοινών πρωτύπων metadata (και η πιθανή ανάγκη προσαρμογής τους στις ελληνικές ανάγκες) θεωρείται πρωταρχικής σημασίας για τον εντοπισμό και την χρήση των ψηφιακών πηγών.
- Η εσωτερική παραγωγή ψηφιακού υλικού και η διάθεσή του στους χρήστες παίρνει ξεχωριστή σημασία και από ανύπαρκτη σχεδόν μέχρι σήμερα καταλαμβάνει όλο και μεγαλύτερο μέρος από την καθημερινή ζωή της βιβλιοθήκης. Η διαμόρφωση ηλεκτρονικών συλλογών κρατημένων βιβλίων (electronic reserve rooms) και η διάθεση ψηφιακών ή ψηφιοποιημένων συλλογών γκριζας βιβλιογραφίας φτάνουν τα όρια της πεπατημένης στο διεθνή χώρο και εφαρμόζονται σε αρκετά μεγάλη κλίμακα και στον ελληνικό.
- Η επιλογή του υλικού και η ανάπτυξη των συλλογών στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες αποκτά μια κυρίως νέα προοπτική, αυτήν της συνεργασίας μεταξύ των βιβλιοθηκών για τη διαμόρφωση συλλογών που θα καλύπτουν περισσότερες ανάγκες χρηστών, γιατί θα επεκτείνονται και εκτός των περιορισμένων ορίων της κάθε βιβλιοθήκης,

επιτυγχάνοντας συγχρόνως ορθολογικότερη χρήση των οικονομικών πόρων και αναπτύσσοντας σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ βιβλιοθηκών και μεταξύ ιδρυμάτων τις οποίες ούτως ή άλλως, προϋποθέτει και η ίδια η ανάπτυξη της Κοινωνίας των Πληροφοριών. Η αγορά κοινής πρόσβασης σε ψηφιακό υλικό και βάσεις δεδομένων και η δημιουργία κοινοπραξιών βιβλιοθηκών για το σκοπό αυτό είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στο εξωτερικό και παρά τους θεσμικούς περιορισμούς του Ελληνικού Δημόσιου Τομέα όπου ανήκουν οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, οι πρώτες προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή γίνονται ήδη στα πλαίσια της Οριζόντιας Δράσης του ΕΠΕΑΕΚ για τις βιβλιοθήκες. Η ουσία της πρόκλησης στην ανάπτυξη των συλλογών των ψηφιακών βιβλιοθηκών είναι η αλλαγή στον τρόπο που η κάθε βιβλιοθήκη αντιμετώπιζε μέχρι σήμερα τη συλλογή της, δηλ. η αποφυγή πλέον της θέαρωσης της τοπικής συλλογής της βιβλιοθήκης σαν αποκλειστικό κτήμα της και η συνειδητοποίηση ότι η συλλογή που αναπτύσσεται τοπικά είναι πιθανόν να υποστηρίζει τις ανάγκες χρηστών και άλλων βιβλιοθηκών οι οποίες ανάλογα με τη φύση της συνεργασίας θα πρέπει να λαμβάνονται λιγότερο ή περισσότερο υπόψη.

- Η πληροφοριακή εργασία αποτελεί πεδίο σημαντικών εξελίξεων στο περιβάλλον των ψηφιακών βιβλιοθηκών. Είναι αυτή που θεωρείται από πολλούς ως η πιο επαπειλούμενη με εξαφάνιση λόγω της αυτονομίας των χρηστών που συνεπάγεται η ανάπτυξη εξελιγμένων συστημάτων (expert systems) αναζήτησης και πλοήγησης στο χώρο των ψηφιακών πληροφοριών και της ενίσχυσης της απομακρυσμένης χρήσης της ψηφιακής πληροφορίας χωρίς να απαιτείται επίσκεψη στο χώρο της βιβλιοθήκης. Γεγονός είναι ότι η αλλαγή στη νοοτροπία των χρηστών και η ενίσχυση της αυτονομίας τους έγινε ήδη φανερό τα τελευταία χρόνια στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες με την προσφορά της πρόσβασης στο Internet. Μέχρι τώρα όμως οι ενδείξεις φανερώνουν ότι όσο μεγαλύτερη είναι η πληθώρα της προσφερόμενης πληροφόρησης σε ψηφιακή μορφή, τόσο μεγαλύτερη είναι η ανάγκη των χρηστών για βοήθεια στη χρήση των μηχανών πλοήγησης και τόσο πιο δύσκολος γίνεται ο εντοπισμός της καταλληλότερης κάθε φορά πληροφορίας.
- Σαν αποτέλεσμα των παραπάνω η εκπαίδευση των χρηστών παίρνει ιδιαίτερη σημασία στο νέο ψηφιακό περιβάλλον η δυναμική του οποίου είναι πολλές φορές δύσκολο να απορροφηθεί ακόμη και από τους θερμότερους υποστηρικτές του. Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να πούμε ότι η προσφορά οργανωμένων προγραμμάτων εκπαίδευσης στη χρήση των πληροφοριακών πηγών οποιασδήποτε μορφής δεν είναι ακόμη ιδιαίτερα διαδεδομένη στις ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Η επιτακτική ανάγκη της όμως έχει γίνει ήδη αντιληπτή και πολλές βιβλιοθήκες αρχίζουν ήδη να οργανώνουν τέτοια προγράμματα. Εκείνο όμως που αποτελεί την κύρια πρόκληση στην εκπαίδευση των χρηστών είναι η κατεύθυνση την οποία αυτή παίρνει στον κόσμο των ψηφιακών βιβλιοθηκών, που δεν είναι τόσο αυτή της απλής εκμάθησης της χρήσης των διάφορων εργαλείων αναζήτησης, αλλά περισσότερο η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της ικανότητας αξιολόγησης των πηγών πληροφόρησης από τους χρήστες με στόχο τη δημιουργία πραγματικών ερευνητών και όχι απλών χρηστών συστημάτων. Η κατεύθυνση αυτή θεωρείται ως το πρώτο βήμα της δια βίου εκπαίδευσης.
- Η εξασφάλιση και διάθεση στους χρήστες της τεχνολογικής υποδομής που απαιτεί η σταδιακά αυξανόμενη χρήση ψηφιακού υλικού και η ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών, ξεφεύγει πλέον από τα πλαίσια της παροχής πρόσθετων τεχνολογικών εργαλείων και τοποθετείται στο κέντρο της ψηφιακής βιβλιοθήκης συνιστώντας τη καρδιά του όλου συστήματος. Εκτός του τεχνικού εξοπλισμού (hardware) που θα πρέπει να είναι επαρκής και σύγχρονος, η ύπαρξη τοπικών δικτύων υψηλών ταχυτήτων και η εξασφάλιση γρήγορων συνδέσεων με το Internet, η ανάπτυξη σχεσιακών βάσεων δεδομένων με δυνατότητα υποστήριξης μιας ποικιλίας μορφών ψηφιακού υλικού, η χρήση μηχανών αναζήτησης πλήρους κειμένου για τον ευρετηριασμό και την πρόσβαση στις πηγές, η ύπαρξη εξυπηρετητών (servers) για το Web και το FTP και συστημάτων διαχείρισης ηλεκτρονικών τεκμηρίων είναι πλέον είδη πρώτης ανάγκης και όχι πολυτέλειες.

2. Σε οργανωσιακό επίπεδο

- Όλες οι παραπάνω προκλήσεις δεν πρόκειται να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά εάν δε συνοδευτούν από την ανάλογη διοικητική (σε ανώτερο και κατώτερο επίπεδο) ευελιξία. Η μετάβαση των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών δεν απαιτεί μόνο κάποιους διορθωτικούς χειρισμούς, απαιτεί αλλαγή του τρόπου αντίληψης των σχέσεων μεταξύ της βιβλιοθήκης και της διοίκησης του ιδρύματος, μεταξύ της βιβλιοθήκης και των μελών του εκπαιδευτικού και ερευνητικού προσωπικού, μεταξύ της διοίκησης της βιβλιοθήκης και των εργαζόμενων σε αυτήν, μεταξύ των εργαζόμενων στα διάφορα τμήματα και πόστα της βιβλιοθήκης και βέβαια μεταξύ της βιβλιοθήκης και των χρηστών.
- Η Κοινωνία των Πληροφοριών σαν ένα γενικότερο πλαίσιο που εμπεριέχει τις (ή βασίζεται σε εκτεταμένο επίπεδο στις) ψηφιακές βιβλιοθήκες έχει ιδιαίτερο αντίκτυπο πάνω στα ακαδημαϊκά ιδρύματα που καλούνται να προσφέρουν προγράμματα σπουδών, έρευνας και συνεχιζόμενης κατάρτισης προσαρμοσμένα στις νέες απαιτήσεις. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες δεν μπορούν και δεν πρέπει να μείνουν παρατηρητές της αλλαγής αυτής. Πρέπει να παίξουν πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής της εκπαίδευσης, στη διαμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και στη μεταφορά και διάδοση της γνώσης. Η θεώρηση της βιβλιοθήκης ως απλής διοικητικής υπηρεσίας που ακόμη και σήμερα επικρατεί σε πολλά ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει να εκλείψει παντελώς και στη θέση της να αναδειχθεί ο ουσιαστικός ρόλος της, που είναι αυτός της προσφοράς εκπαιδευτικού έργου, υποστηρικτικού στο εκπαιδευτικό έργο του ιδρύματος αλλά και πρωτότυπου όσον αφορά στην εκπαίδευση των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας στη χρήση, την αξιολόγηση και αξιοποίηση (της ψηφιακής) πληροφόρησης. Η στενή, καθημερινή συνεργασία μεταξύ της βιβλιοθήκης και των μελών του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού είναι το κύριο μέσο υλοποίησης των στόχων αυτών και το ισχυρότερο πιστοποιητικό για την επιτυχία τους.
- Η αποτελεσματική και επωφελής διαχείριση της αλλαγής είναι πάντα ένα δύσκολο έργο που γίνεται ακόμη δυσκολότερο όταν η αλλαγή είναι ραγδαία. Οι σημερινοί διευθυντές των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών δεν πρέπει να έχουν μόνον τα κατάλληλα προσόντα και την απαιτούμενη εμπειρία. Στον καιρό της αλλαγής οι διευθυντές θα πρέπει να συνδυάζουν τόσο τον οραματισμό, όσο και το πρακτικό πνεύμα. Θα πρέπει να προσφέρουν την ώθηση για εξέλιξη και συγχρόνως να διασφαλίζουν ένα αξιόλογο επίπεδο σταθερότητας και ελέγχου των καταστάσεων. Η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα δεν υπήρξαν ποτέ άλλοτε τόσο απαραίτητα στοιχεία διοίκησης απ' ότι στη σημερινή, συνεχώς μεταβαλλόμενη εποχή. Το περιβάλλον της ψηφιακής βιβλιοθήκης είναι πολύ πιο ασαφές από αυτό των προκατόχων της. Για να αντιμετωπισθούν οι αρχικές υποψίες που κατά παράδοση συνοδεύουν κάθε νεωτερισμό και για να καταπραυνθεί ο αναμενόμενος φόβος μπροστά στο άγνωστο, η διοίκηση της βιβλιοθήκης θα πρέπει να δημιουργήσει ένα εργασιακό περιβάλλον ανοιχτό, που θα ενισχύει και θα διευκολύνει τη διαπροσωπική επικοινωνία, θα διασφαλίζει τη διαφάνεια και θα παραμερίζει τους τύπους. Τα στεγανά μεταξύ των διαφόρων τμημάτων της ψηφιακής ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης πρέπει να πέσουν όπως έπεσαν οι τοίχοι της. Για την αντιμετώπιση των περισσότερων θεμάτων που προκύπτουν στη σημερινή ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη, η απασχόληση ενός ή και περισσότερων ατόμων μιας μόνον ειδικότητας δεν είναι πλέον αρκετή. Η στενή συνεργασία μεταξύ υπαλλήλων με ποικίλες εξειδικεύσεις (βιβλιοθηκονόμοι εξειδικευμένοι σε διαφορετικές εργασίες, πληροφορικοί με διαφορετικές ειδικότητες, διοικητικό και τεχνικό προσωπικό) και η αλληλοσυμπλήρωσή τους συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη επίλυση των προβλημάτων και ενισχύει το ομαδικό πνεύμα.
- Η διαμόρφωση βιβλιοθηκών με χαρακτήρα επικεντρωμένο στους χρήστες και τις ανάγκες τους είναι μια ανάγκη που έχει διαπιστωθεί τα τελευταία χρόνια στο διεθνές χώρο και που σιγά-σιγά υιοθετείται και από τις ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Και πάλι η συγκυρία μπορεί να θεωρηθεί ευνοϊκή για τις βιβλιοθήκες του ελληνικού χώρου, γιατί το ψηφιακό περιβάλλον είναι ιδανικό για την ανάπτυξη και προσφορά

εξατομικευμένων υπηρεσιών. Η πρωταρχική αξία της βιβλιοθηκονομίας για καλύτερη και πληρέστερη κάλυψη των αναγκών των χρηστών παίρνει σάρκα και οστά στις σύγχρονες βιβλιοθήκες και στέκεται στον αντίποδα των ισχυρισμών της εξαφάνισής τους. Αντίθετα με την επικρατούσα άποψη, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τη δυναμική της ψηφιακής πληροφορίας και να ενισχύσουν την επαφή με τους χρήστες τους έστω και αν τους χωρίζουν αποστάσεις πολλών χιλιομέτρων.

- Την αισιόδοξη πεποίθηση ότι οι ψηφιακές βιβλιοθήκες σηματοδοτούν την ανοιχτή και ελεύθερη, τοπική ή απομακρυσμένη πρόσβαση σε κάθε είδους πληροφορία, ήρθε από πολύ νωρίς να σκιάσει το ζήτημα της διασφάλισης και νόμιμης διαχείρισης των πνευματικών δικαιωμάτων. Παρ' ότι στον ελληνικό χώρο, τα πνευματικά δικαιώματα απασχόλησαν μέχρι σήμερα πολύ λίγο τις βιβλιοθήκες, στο διεθνή χώρο, η νέα ψηφιακή μορφή του υλικού που είναι σαφώς πιο ευάλωτη σε καταχρήσεις από την έντυπη, έχει ευαισθητοποιήσει ιδιαίτερα του κατόχους των πνευματικών δικαιωμάτων. Οι σύγχρονες βιβλιοθήκες μην έχοντας στις περισσότερες περιπτώσεις την κατοχή των πνευματικών δικαιωμάτων του υλικού τους, είναι αναγκασμένες να βρουν αποτελεσματικούς τρόπους για τη διαχείριση και διασφάλιση της τήρησης των κανόνων του copyright από τους χρήστες τους. Οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που είναι οι κύριοι καταναλωτές προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας του διεθνή χώρου, θα βρεθούν πολύ σύντομα αναγκασμένες να ασχοληθούν με σοβαρότητα και συνέπεια με την διαχείριση και εφαρμογή των κανόνων που διέπουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, προκειμένου να μπορούν να προσφέρουν νόμιμα τα προϊόντα αυτά στους χρήστες τους.

Επίλογος

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι το σύγχρονο περιβάλλον της ελληνικής ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης παρουσιάζει πληθώρα προκλήσεων και νέων προοπτικών. Οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες αποδείχθηκαν ικανές να απορροφήσουν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα ένα μεγάλο όγκο εξελίξεων και νεωτερισμών, η σταδιακή μετάβασή τους όμως σε σύγχρονες ψηφιακές βιβλιοθήκες απαιτεί ιδιαίτερη εργασία και αφοσίωση στο στόχο αυτό και προϋποθέτει την αμέριστη υποστήριξη όλων των εμπλεκόμενων φορέων τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.

Παραπομπές:

[1] Buckland, Michael (1997). Redesigning library services: a manifesto. URL:

<http://www.berkeley.edu/Literature/Library/Redesigning/html.html>

[2] Rusbridge, Chris (1998). Towards the hybrid library. D-Lib Magazine, July/August 1998. URL:

<http://www.dlib.org/dlib/july98/rusbridge/07rusbridge.html>

[3] Cleveland, Gary (1998). Digital libraries: definitions, issues and challenges. URL: <http://www.ifla.org/VI/5/op/udtop8/udtop8.htm>

[4] - Greece in the information society. URL:

<http://www.primeminister.gr/infosoc/index.htm>

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Copyright © 1998
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Βιβλιοθήκη

3ο ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ-Ενέργεια 2.1.3.ε
Έργο: **ΠΛΟΗΓΙΣ - Από την Πληροφορία στη Γνώση**
Συγχρηματοδότηση
κατά 75% από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)
και 25% από Εθνικούς Πόρους (ΥΠΕΠΘ / ΕΥΔ ΕΠΕΑΕΚ)

Επικοινωνήστε με το Τμήμα Αυτοματισμού της Βιβλιοθήκης για ερωτήσεις ή σχόλια σχετικά με τις ιστοσελίδες μας.
Τελευταία ενημέρωση: Νοε. 7, 2003